

Posudek oponenta na disertační práci mgr. Jarmily Kubáňové „Představy smrti u dětí“.

Zvolené téma práce je přijatelné, i když by bylo vhodné doplnit, že jde nejenom o porozumění významu, jaký děti smrti přikládají, ale i chápání jejího dopadu na pozůstalé. Práce má odpovídající rozsah a je obvyklým způsobem členěna na teoretický úvod a prezentaci vlastního výzkumu.

Teoretická část. Úvod je spíše vyjádřením osobního přístupu autorky, nejde o pouhé uvedení do problematiky. Ve 3. kapitole autorka vysvětluje jaký přístup ke zkoumání dané problematiky si zvolila. Výklad narativního přístupu je zbytečně podrobný, plně by dostačoval text subkapitoly 3.1.3, která je věnovaná narativnímu přístupu ve výzkumech dětských představ o smrti.

Čtvrtá kapitola představuje pohled vybraných psychologických teorií na představy o smrti. První část je věnována pojetí S. Freuda, zde větší část textu představuje jeho obecné pojetí psychiky. Zbytečně podrobný je i popis Freudem vymezených vývojových stadií. Kvalitě práce by prospěla její redukce. Vzhledem k tomu, že – jak autorka na str. 29 připouští – Freud neposkytuje konkrétní koncepci dětského chápání smrti, snaží se ji zkonstruovat sama. Závěr, že klíčovým mezníkem pro vytváření dětských představ o smrti je falická fáze do níž se dítě dostává koncem čtvrtého roku věku, je příliš vykonstruovaný. Nemusí jít přímo o strach ze smrti, jejíž podstatu dítě v tomto věku plně nechápe, ale spíš o strach z možné újmy. Což sama autorka uznává v dalším textu na str. 31.

Další část kapitoly je věnována teorii J. Piageta, i tato kapitola je zbytečně podrobná, značná část textu s hlavním tématem práce nesouvisí. Jak autorka sama uvádí, Piaget se nikdy konkrétně nestudoval vývoj dětského chápání smrti. Je třeba ocenit snahu autorky nalézt vysvětlení na základě analogie. Text na str. 40-42 by byl plně dostačující. V předoperační fázi by skutečně bylo obtížné pochopit podstatu smrti. Bylo by účelné zjistit, zda existují další studie, jejichž výsledky uvedenou představu podporují. Subkapitola 4.2.4 je zbytečná.

Pátá kapitola je věnována užití projektivních testů mimo jejich původní určení. Opět jde o zbytečně podrobný text, který s hlavním tématem práce nesouvisí. Plně by stačila subkapitola věnovaná TAT testu.

Prezentace vlastního výzkumu. Cílem výzkumu bylo zjistit jakou mají děti představu o smrti. Str. 52 – pojmy porozumění a představa nejsou synonymy, z určité představy lze sice usuzovat jak dítě něco chápe, ale ztotožnit je nelze. Použití TAT metody je vhodné, i když je zřejmé, že výsledky tím budou určitým způsobem ovlivněny. Výběr podnětových tabulí lze akceptovat. Volba zkoumané skupiny je přijatelná, doplnění o srovnávací skupinu lidí na přelomu adolescence a mladé dospělosti bylo vhodné.

Způsob zpracování získaných příběhů. Zde by bylo vhodné uvést přesnější postup, případně metodologický zdroj jak postupovat při kvalitativní analýze. Analýza příběhů a jejich srovnání: Autorka rozlišuje různá pojetí chápání smrti, resp. jejího dopadu. Způsob chápání příčin smrti: v příbězích se objevují úvahy jak o fyzické, tak o psychické příčině smrti. Ze srovnání obou skupin vyplývá, že se jejich pojetí zásadně nelišilo. Podrobnější analýza by byly užitečná. Z analýzy příběhů o setkání se smrtí by se dalo odvodit, že šlo spíš o setkání s mrtvými. Této části chybí vysvětlení o co tam šlo, co příběh pro vypravěče znamenal, resp. mohl znamenat. Např. obavy z toho, co se s člověkem děje po smrti. Str. 69 – a co když je příběh hrdiny, který hledá na hřbitově úkryt před policií nebo zde pořádá mejdan

projevem snahy o popření obavy z tohoto místa. Občas by byla vhodná hlubší analýza některých příběhu, které nemusí být zcela jednoznačné.

Osoba, která v příběhu umírá: Jak by bylo možné vysvětlit příběhy dětí kde dochází k úmrtí hlavního hrdiny? Co to může znamenat? Proč je součástí dětských příběhů častěji smrt hlavního hrdiny. Analýza představ o tom, co se děje po smrti: připuštění možnosti nějakého způsobu existence i po smrti. Představa absolutního konce může být ve fázi konkrétních logických operací těžko přijatelná. Některé děti akceptují, že smrt je definitivní, proces rozvoje chápání smrti může probíhat různě, což by stálo za vysvětlení. Vztah mezi živými a mrtvými může být chápán různě. Str. 77 dole – Zesnulý partner může vyvolávat nepříjemné pocity i z jiných důvodů, např. proto, že pozůstalý cítí vinu za cosi, co se odehrálo dříve, za jeho života. Jak mohou mrtví na živé působit? Další vysvětlení by bylo žádoucí. Bylo by účelné uvést u kolika dětí se takový výklad příběhu vyskytuje, zda jde o ojedinělé nebo častější pojetí.

Prezentace předpokládaných emočních reakcí na smrt. Pocity spojené se smrtí mohou být různé. Běžně lze očekávat smutek a stesk, který se týká pozůstalých, jež někoho ztratili, smutný může být i zemřelý, který zůstal ve smrti sám. Vysvětlení strachu a obav je složitější – čeho se kdo bojí? Možná jde o vyjádření iracionálního strachu ze smrti, která není pro děti snadno pochopitelná. Pocit provinění a odpuštění jsou srozumitelnější, i ty mohou být přičítány jak mrtvým, tak pozůstalým. Chápání smrti jako vykoupení, pokud je život spojen s utrpením – jde zřejmě o převzatý názor dospělých, rodičů nebo prarodičů. Zajímavé je pojetí smrti někoho blízkého jako trestu pro člověka, který přežil. Pocity nespravedlnosti jsou rovněž vcelku srozumitelné, pokud jde o smrt hodného člověka. Projevuje se v něm dětské chápání příčiny a následku, resp. viny a trestu. Smrt jako samota či ztráta představuje celkem běžnou interpretaci.

Kapitola označená jako „Diskuse“ není diskusí o vlastním výzkumu, ale srovnáním dvou starších studií. Tento text by bylo vhodnější zařadit do teoretické části práce. Je samozřejmé, že způsob chápání smrti dětmi ovlivňují informace, které dostávají od dospělých. V závěru práce by bylo vhodné shrnout výsledky výzkumu a porovnat, jak chápou smrt děti středního školního věku a jak jedinci na rozhraní adolescence a mladé dospělosti a v čem je hlavní rozdíl.

Str. 107 – vhodnější by bylo použít spojení „chápání smrti“, nejde o vnímání.

Str. 109, poslední odstavec dole – na Piageta a Freuda se odvolává i autorka.

V seznamu použité literatury jsou odkazy, které se nikde v práci neobjevují, např. Pokorná, 2010 nebo Harris, Giménez, 2005.

Předložená disertační práce splňuje základní požadavky, i když má určité nedostatky, a proto ji lze doporučit k obhajobě.

V Praze dne 7. prosince 2016

Prof. PhDr. RNDr. M. Vágnerová, CSc.